

SCHOPENHAUER ȘI EMINESCU

Crina GUȚU

Universitatea Tehnică a Moldovei

Abstract: Există mai multe motive care ne-ar îndreptăți să vorbim despre formația intelectuală germană a marelui poet român-Mihai Eminescu. Cazul dat e unul de excepție în istoria culturii universale, poetul nu doare e modelat de o cultură străină, în speță de cea germană dar el și o remodelează în tiparele culturii naționale. Adevăratul inițiator filosofic al lui Eminescu a fost Arthur Schopenhauer-filosoful inimii sale, un adevărat „magister vitae”, filosoful-medium de răscruce care călăuzea toate drumurile filosofiei și le aduna într-o imagine sintetică. Eminescu a învățat adevărul despre viață de la un filosof-moralist de o vastă erudiție, bun cunoscător al culturii clasice și al culturilor vechi, iar filosofia sa era exprimată într-o formă cum nu se poate mai expresivă și mai atractivă.

Cuvinte cheie: Schopenhauer, Eminescu, răul, pesimismul, voința, geniul.

Apropierea dintre Mihai Eminescu și filosofia lui Arthur Schopenhauer s-a făcut foarte timpuriu, acest contact era stabilit din toamna anului 1869, în primul semestru pe care Eminescu îl petrece ca student al cursului de filosofie la Viena. În secolul al XIX-lea în Europa o influență deosebită asupra culturii o avea filosoful Arthur Schopenhauer. El susținea că lumea este creată de o putere irațională, această putere fiind – voința. Această putere irațională și cumplită, avară, anume ea, face ca lumea să fie rea. Concepția lui A. Schopenhauer a avut o puternică influență asupra gândirii eminesciene.

Schopenhauer a fost primul gânditor european care a propus o concepție absolut negativă despre lume, în care nu este posibilă fericirea, în care triumfă răul și nonsensul. Sistemul filosofic al lui Schopenhauer a fost expus în lucrarea sa fundamentală *"Lumea ca voință și reprezentare"*. Conceptul de bază al lui Schopenhauer este voința – puterea creatoare a existenței. Ea este caracteristica principală nu numai a oamenilor, ci și a naturii în general. În voință principalul este voința de a trăi, de fapt aceste noțiuni la Schopenhauer sunt identice. Voința, spune Schopenhauer, - "eu o numesc Voința de Viață". Anume negarea voinței de viață și stă la baza noului proiect etic schopenhaurian. Voința de viață stă exclusiv în serviciul corpului al trupescului. Dar lumea nu este posibilă fără o bază ideatică. Voința este unică, peste tot una și aceeași, ea fiind oarbă, irațională se obiectivează în lucruri, ființe și oameni. După Schopenhauer răul domină lumea, iar viața nu este decât un război al tuturor împotriva tuturor (*"bellum omnium contra omnes"*). Acesta este așa-zisul pesimism schopenhaurian dar care poate fi interpretat și ca o formă de realism și de maximă luciditate. Schopenhauer este un gânditor nonconformist și incomod, de o sinceritate aproape cinică și brutală, de-a dreptul dezarmantă, care n-a fost niciodată pe placul spiritelor mărginite, filistine.

În accepția schopenhauriană, "voința de a trăi", se manifestă într-un prezent etern, singura cale de vindecare a fricii de moarte. Manifestarea prezentului etern determină feeria iluzorie a trecutului și a viitorului. Prezentul văzut ca o clipă suspendată între trecut și viitor e o idee ce se regăsește în poezia *"Cu mâine zilele-ți adaogi"*. Poetul convins că prezentul e singurul timp în care omul trăiește este dezvoltată în versurile:

"Cu mâine zilele-ți adaogi,
Cu ieri viața ta o scazi.
și ai cu toate astea-n fața
De-a pururi ziua de azi.
Când unul trece altul vine,
În asta lume a-l urma,
Precum când soarele apune
El și răsare undeva." ("Cu mâine zilele-ți adaogi")

Comparația cu soarele, care doar apunând într-o lume răsare în alta, este preluată din filosofia lui Schopenhauer și sugerează continuitatea prezentului etern chiar și după moartea omului ca individ. Prezentul etern demonstrează că viața este inepuizabilă de aici desprindem ideea inutilității sinuciderii.

"Aș omorî în mine o sută de vieți.
Dar, vai, tu știi prea bine că n-am să mor pe veci -
Că vis e a ta moarte cu slabe mâini și reci,

La sorți vă pune iară-și prin lumile din ceri
Durerea mea cumplită."

(*"Mureșan"*)

Durerea, ca esență a vieții, e determinată de "voința de a trăi". Există o proporționalitate directă între sensibilitate și durere. Cu cât sensibilitatea e mai mare, cu atât durerea e mai mare. Neputând fi evitată, suferința trebuie înfruntată, iar cugetarea filozofică este izvorul acestei puteri stoice. Resemnarea își are originea în filosofia antică, grecii comparând viața cu o piesă de teatru în care soarta fiecărui om reprezintă de fapt un rol atribuit de o putere superioară. Omului nu-i revine decât misiunea de a juca, cât mai bine, acest rol. Ideea teatrului apare și în viziune eminesciană:

"Privitor ca la teatru
Tu în lume să te-nchipui:
Joace unul și pe patru,
Totuși tu ghici-vei chipu-i,
și de plânge, de se ceartă,
Tu în colț petreci cu tine
și-n-telegi din a lor arta
Ce e rău și ce e bine."

(*"Glossa"*)

Stoicismul schopenhauerian se regăsește exprimat în ultima strofa a poemului *"Luceafărul"* a cărui concluzie ar putea fi: "Datoria unui om singur este să fie și mai singur". *"Luceafărul"* - floarea supremă și cea mai pură a acestei tendințe" este construit de fapt pe ideea lui Schopenhauer potrivit căreia geniul nu poate atinge fericirea pe pamânt, semnificația estetică a lumii se exprimă ca o imagine a altei lumi, a unei lumi complete, libere de toate condițiile. Artă este creația geniului, anume el posedă energia puternică de cunoaștere și de percepere nu a ceea ce a creat natura, dar ceea ce a vrut să creeze, dar nu a creat. Geniul este clar văzător, este cointeresat de frumusețea lumii, de esența ei. "Inteligența te condamnă la insociabilitate, un spirit înalt va căuta mereu liniștea interioară" (Schopenhauer). Eminescu însuși explică că geniul nu are moarte, dar n-are nici noroc. "Mi s-a părut că soarta Luceafărului din poveste seamănă mai mult cu soarta geniului pe pamânt și i-am dat acest înțeles alegoric".

"Trăind în cercul vostru strâmt,
Norocul vă petrece,
Ci eu în lumea mea mă simt
Nemuritor și rece"

(*"Luceafărul"*)

Supratema lui Eminescu care apare în nenumărate opere ale sale este tema timpului care este de altfel o altă inspirație din filosofia lui Schopenhauer. La el timpul prezintă un prezent etern, trecutul și viitorul fiind posibile doar prin prisma prezentului, această idee Eminescu o valorifică în versurile glosei :

"Viitorul și trecutul
Sunt a filei două fețe
Vede-n capăt începutul
Cine știe să le-nvețe."

(*"Glossa"*)

Doar prezentul poate fi schimbat, doar el prezintă importanța pentru că trecutul este un moment trăit deja irecuperabil pentru om, în timp ce viitorul este o proiecție iluzorie legată de idealurile omenești. Timpul se rotește în cerc, creînd doar o iluzie a împlinirii și adunînd într-un prezent etern – trecutul și viitorul. Singura clipă sigură a existenței este prezentul, fiindcă trecutul nu poate fi reconstituit, iar viitorul nu poate fi prevăzut, astfel: ("Tot ce-a fost ori o să fie./În prezent le-avem pe toate.") (*"Glossă"*)

O altă idee a timpului schopenhauerian valorificată de Eminescu este cea că "Timpul și spațiul sunt manifestări ale substanței care se regenerează veșnic, compusă dintr-un număr de arhei de modele eterne, "umbre" ale individului fizic", ideea este transfigurată în nuvela filosofică "Sărmanul Dionis", tema fiind transmigrația sufletelor, metempsihoza. "Sufletul călătorește din veac în veac, același suflet, numai că moartea îl face să uite că a mai trăit"; "...în sufletul nostru este timpul și spațiul nemărginit și nu ne lipsește decât varga magică de a ne transpune în oricare punct am voi". Prin vis omul poate ieși din determinările sale temporale și spațiale devenind parte a totului, are posibilitatea de a trăi simultan formele sale trecute sau viitoare, existente în substanța veșnică. Prin Dionis poetul prezintă propriile gândiri și concepții: "...În faptă

lumea-i visul sulfetului nostru. Nu există nici timp, nici spațiu - ele sunt numai în sufletul nostru. Trecutul și viitorul e în sufletul meu (...) Dacă lumea e un vis, de ce n-am putea coordona șirul fenomenelor sale cum voim noi? Nu e adevărat că există un trecut.”

Eminescu a preluat ideile lui Schopenhauer și în ceea ce privește estetica poeziei. Forma sa perfectă se datorează credinței ca: "Ritmul și rima sunt două elemente auxiliare ale poeziei. Ele sunt un mijloc de a pune stăpânire pe atenția noastră, căci astfel urmărim povestea cu o mai mare plăcere, în plus creează în noi o stare de spirit eliberată de orice constrângere, anterioară oricărei judecăți și care ne determină să încuviințăm ceea ce ni se recită, povestea câștigă o anumită putere emfatică și persuasivă, independentă de principiile oricărei rațiuni.

Schopenhauer a deschis calea filosofiei moderne a "voinței de putere" a lui Nietzsche și a nihilismului existentialist contemporan. Cu toată venerația sa pentru Schopenhauer Eminescu nu poate fi considerat un discipol orb și fanatic al autorului "*Lumii ca voință și reprezentare*". Eminescu se diferențiază de Schopenhauer din mai multe puncte de vedere. După Schopenhauer răul se manifestă peste tot atât în natura cât și în societate. După Eminescu, răul nu se manifestă în natură, ci numai în societate. Schopenhauer a contemplat cu indiferență, răceală și detașare spectacolul lumii, pe când Eminescu a fost un luptător pătimaș pentru eradicarea răului social.

Schopenhauer este un misogin care disprețuiește capacitatea intelectuală a femeilor. Ele sunt copilăroase, pripite, prostute, cu vederea scurtă într-un cuvânt, toată viața lor sunt asemeni unui copil matur, o ființă intermediară între un copil și un matur, ce nu reușește a fi nici una, nici cealaltă. Eminescu n-a fost misogin decât numai față de femeia cochetă, superficială și vicleană, al cărei prototip rămâne Dalila, despre care legenda biblică, cu care începe "Scrisoarea V-a" ne spune:

”Biblia ne povestește de Samson, cum că muierea,
Când dormea, tăindu-i părul, i-a luat toată puterea

...

Nu uita că doamna are minte scurtă, haine lungi.
Te îmbeți de feeria unui mândru vis de vară,

...

Tu cu inima și mintea poate ești un paravan
După care ea atrage vre-un june curtezan” (Scrisoarea V-a)

Apropierea dintre Eminescu și Schopenhauer s-a făcut de atâtea ori încât ea poate fi considerată astăzi ca un adevărat curent al istoriei literare. Analogia dintre pesimismul poetului nostru și al filosofului german a fost în numeroase rânduri pusă în lumină, în timp ce acele apropieri care ne dau dreptul de a vedea în textele lui Schopenhauer nu numai izvorul unei îndrumări generale pentru concepția eminesciană, dar și locul unde se găsesc de data aceasta câteva dintre izvoarele literare precise și al unora dintre temele particulare ale poeziei eminesciene. Filosofia lui Schopenhauer nu este teistă ea a apărut pentru a explica esența existenței umane, el se străduie să răspundă la întrebarea care ar fi valorile spirituale ce ar da posibilitatea să ieșim din mrejele egoismului atotputernic. Pentru ce este necesar lui Schopenhauer să accentueze tragismul și pesimismul vieții, el urmărește scopul de a elibera omenirea de iluzie. Numai curățirea de iluzii dă posibilitatea de a găsi un fundament ideatic, detașamentul de iluzie care duce la liniștea lăuntrică. De altfel, pentru Eminescu a exista înseamnă a suferi, pentru el această suferință nu apare ca o trăire obișnuită, dramatică și tragică, deoarece viața este luptă, durere prea lungă. Trăind întreg registrul suferinței, poetul obține răsplata morală supremă - mântuirea, purificarea și relevarea divinului.

“Nu credeam să –nvăț a muri vrodată
Pururi tânăr, înfășurat în manta-mi
Ochii mei nălțam visători la steaua Singurătății
Când deodată tu răsăriși în cale-mi
Suferință tu ,dureros de dulce...” (”Odă”(în metrul antic))

Poezia Odă este o meditație filosofică și tot odată o confesiune lirică, o rugăciune de intrare în moarte a ființei însetate de absolut. Incipitul poeziei ”Nu credeam să-nvăț a muri vrodată” – este cu siguranță un gând profund ce sintetizează un întreg sistem filosofic prin care eul liric dezvăluie trecutul relativ al tinereții sale, un timp când se credea veșnic aparținător al cosmosului. A învăța să mori după Eminescu, înseamnă a

abandona condiția muritorului, depășirea individualității, ieșirea din Sine-aceasta însemnând suferința și voluptatea morții.

Prin urmare putem conchide că - poezia este pentru filosofie ceea ce este experiența pentru știința empirică, poezia vrea să ne facă să sesizăm ideile platoniciene ale ființelor prin mijlocirea detaliului și prin exemple, în timp ce filosofia vrea să ne învețe să recunoaștem aici, în ansamblul său și în generalitatea sa, esența intimă a lucrurilor, așa cum se exprimă ea în ele. Poezia are caracterul tinereții, iar filosofia pe cel al vieții mature.

Ideile filosofice schopenhauriene au avut o covârșitoare importanță pentru opera eminesciană, dar acestea nu coboară întru nimic originalitatea poetului, care trebuie căutată numai în adevărul și energia lirismului cu care a însuflețit diverse gânduri abstracte. În genere, putem spune că influența lui Schopenhauer asupra lui Eminescu s-a mărginit la furnizarea elementelor filosofice, teoretice ale pesimismului german, poezia lui Eminescu fiind o interpretare a filosofiei schopenhauriene, acesta le-a elaborat într-un chip personal, le-a alțuit cu izbândă pe sensibilitatea sa foarte delicată și le-a făcut astfel să devină parte integrată din concepția sa filosofică pesimistă.

Bibliografie:

1. Cioran, Emil. *Schimbarea la față a României*. Editura Humanitas, 1996, p. 96
2. Calinescu, G. *Istoria literaturii române de la origini pâna în prezent*. Editura Minerva, 1986, p. 458 - 459
3. Eminescu, Miha. *Poezii*, Editura pentru literatură, 1963
4. Eminescu, Mihai. *Sărmanul Dioni*. Editura pentru literatură, 1963
5. Schopenhauer, Arthur. *Lumea ca voință și reprezentare*. Vol.I-II, Editura Moldova, 1995, p.267 - 280 (vol I) și p. 272 - 298 (vol. II)
6. Cîmpoi, Mihai. *Manual de limbă și literatură română*. Editura Litera, p.49-102
7. Braga, Mihai. *Istoria Filosofiei*. Partea a doua, Editura Tehnica, 1998, p.85-90
8. https://www.academia.edu/6381749/Mihai_eminescu-intemeietorul_limgajului_filosofic_romanes
9. <https://www.rasfoiesc.com/educatie/literatura/Viata-si-opera-lui-Eminescu43.php>